TIPOLOGIA SUBSTANTIVELOR DEVERBALE REGRESIVE ÎN IMNOGRAFIA ORTODOXĂ

Ecaterina BRĂGUȚĂ
Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat: Printre procedeele de formare a cuvintelor, derivarea regresivă este importantă nu atât din punct de vedere cantitativ, cât mai degrabă din punctul de vedere al funcționalității acestor unități lexicale. Ancorat în tradiția latină, procedeul este viabil inclusiv în româna actuală. În cadrul textului imnografic, substantivele deverbale regresive actualizează sensuri religioase, integrându-se reușit în arhitectura de ansamblu a textului creștin-ortodox.

Cuvinte-cheie: *derivare regresivă, substantive deverbale, limbaj religios, acatist, sens denotativ, sens conotativ.*

Absract: In the word formation system the back-formation is an important process, not so much in terms of quantity, but rather from the point of view of the functionality of these lexical units. Having Latin inheritance the back-formation is viable in the nowadays Romanian language. The religious language, especially the hymnographic texts, requires the use of a small number of regressive deverbal nouns, but significant in terms of frequency, being part of the overall architecture of the orthodox text.

Keywords: *back-formation, deverbal nouns, religious language, acathist, denotative meaning, connotative meaning.*

1. DERIVAREA REGRESIVĂ

Din totalitatea procedeelor de formare a cuvintelor, derivarea regresivă nu ocupă un loc prioritar. Cu toate acestea, interesul lingviștilor a fost orientat către acest fenomen însoțit de numeroase controverse, dar care se manifestă sistemic în diferite limbi. Subiectul în cauză a constituit obiectul de studiu a numeroși cercetători, printre care:M.Ayer, E.Egger, F.Brunnot, Meyer-Lübke, G.Paris, A.Darmesteter, G.Lené, Kr.Nyrop, iar în spațiul românesc Th.Hristea, Al.Graur.

Unul dintre primele studii monografice dedicat substantivelor verbale de formare regresivă l-a realizat G.Lené „Lessubstantifspostverbaux en français". Trecând în revistă lucrările anterioare cu referire la subiect, cercetătorul francez subliniază dificultatea de a include creațiile respective într-un anumit mijloc de formare a cuvintelor. Dânsul critică inserarea derivatelor substantivale regresive la rubrica derivare improprie, după cum o face M.Ayer. Pentru a integra în mod reușit aceste creații lexicale în sistemul de formare a cuvintelor în limba franceză, G.Lené punctează câteva observații de rigoare: a) în primul rând, substantivele postverbale nu pot fi atribuite derivării improprii, fiindcă aceasta se referă la fapte de cu totul alt

ordin; b) în cazul în care intenționăm să numim aceste unități lexicale derivate, este necesar să renunțăm la echivalența *derivare propriu-zisă = derivare cu ajutorul sufixelor*; c) drept urmare, în cadrul derivării propriu-zise, trebuie admise creațiile lexicale formate printr-un fel de „derivare anormală", care poate fi denumită „derivare în sens invers" sau „derivare regresivă"; d) prin derivare regresivă se pot obține unități din diferite clase lexico-gramaticale, iar postverbalele nu reprezintă decât o latură a acestui fenomen; definirea substantivelor postverbale trebuie să fie în felul următor: „substantive verbale de formare regresivă" [9, 16].

În lingvistica românească lipsesc studii care ar fi dedicate în întregime substantivelor formate de la un radical verbal prin derivare regresivă, însă în anumite lucrări putem identifica secțiuni care abordează unitățile sus-menționate, printre care: *Alexandru Graur, Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române, 1954*, unde sunt listate majoritatea substantivelor deverbale formate prin derivare regresivă, și Theodor Hristea, *Sinteze de limba română, 1984*. Lucrarea conține un compartiment dedicat derivării regresive, numită și „inversă" care „constă în suprimarea unor afixe reale sau aparente de la cuvintele preexistente" [7, 74].Înacordcuopinia lui G.Lené, Th. Hristea consideră drept sursă de apariție a acestor lexeme, analogia sau „formarea proporțională" [9, 15], de unde rezultă următoarele:

negliger – negligent **x** – indefférent, deci **x = indifférer**;	filolog – filologie lexicolog – lexicologie **x** – etimologie, prin urmare **x = etimolog**
chant – chanter **x** – pleurer, deci **x = pleur**	

Principiul analogiei este unul dintre factorii care exercită o influență majoră în sistemul de formare a cuvintelor. Ca și în cazul altor procedee prin care se creează noi cuvinte, derivarea regresivă are caracter sistemic, atât în limba română, cât și în alte limbi romanice.

Existența procedeului sus-numit este atestată și în limba latină, însă numărul acestor lexeme este redus, după cum se vede dintr-o listă întocmită de Egger[Apud 9, 19], în care prezintă substantivele postverbale din latină, de exemplu: *pugna, lucta, proba*. Exemplele prezentate redau nume de acțiune, iar pentru latina clasică este specific un alt mod de formare a substantivelor care să desemneze acțiunea verbului – substantivarea participiului: *cantus<canere; salire<saltus*. Însă în epoca latinei vulgare se poate observa o extindere a procedeului de formare a substantivelor de la un radical verbal prin derivare regresivă [9, 19-24]. Cât privește limba franceză, G.Lené subliniază facilitatea prin care are loc extragerea unui substantiv postverbal dintr-un verb pentru a exprima acțiunea abstractă a acestui verb.

În cazul limbii române, nume de referință în studiul derivatelor regresive este Theodor Hristea. În lucrarea *Sinteze de limba română*, sunt examinate

minuțios caracteristicile derivării regresive, care coincid în mare parte cu aspectele menționate de G.Lené (derivare în sens invers, principiul analogiei, caracterul sistemic al acestui tip de derivare), dar putem distinge și o serie de completări. Astfel, lingvistul român consideră că derivarea regresivă nu se limitează doar la sfera vocabularului, ci se extinde și în sfera morfologiei: „a) *derivare regresivă* lexicală *râșni* din *râșniță*; b) *derivare regresivă* morfologică *gemet* din pluralul *gemet-e*, pluralul vechiului și normalului *geamăt*”[7, 74-76].

2. FORMAREA DERIVATELOR REGRESIVE SUBSTANTIVALE DE LA O BAZĂ VERBALĂ

În accepțiune generală, prin derivare regresivă se înțelege un „procedeu de formare a cuvintele prin suprimarea afixelor”. Însă, tocmai afixele sau ceea ce se include în această categorie, generează abordări diferite. Cea mai largă accepțiune se propune în lingvistica românească, unde prin derivare regresivă este desemnat procedeul de formare a cuvintelor prin supresiunea afixelor sau a unor segmente interpretate ca afixe [3], sau prin suprimarea unor „afixe reale sau aparente de la cuvinte ori forme flexionare existente deja în limbă” [7, 74]. Din categoria afixelor „aparente” în interpretarea lui Th. Hristea fac parte unele „segmente de expresie (cel mai adesea „terminații”), care se identifică formal cu morfeme de ordinul afixelor derivative și al celor flexionare” [7, 74-76]. Pentru exemplificare, dânsul propune a se compara următoarele perechi: *desăvârși <desăvârșit*și*mitropolit<sl.mitropolitŭ*.

Pe de altă parte, lingvistica franceză, în mod deosebit la etapa actuală, se pronunță în sens restrictiv. Tendința este de a exclude lexemele formate prin suprimarea sufixului infinitival din categoria derivatelor regresive [8]. Potrivit cercetătorilor francezi *-er* din *crier* nu este considerat sufix infinitival, ci desinență, totodată, înainte de utilizarea cu valoare nominală prin sec. al X-lea, baza *cri-* exista ca bază de conjugare la care se adăugau desinențe. Prin urmare, extragerea lui *cri-* din *crier*este tratată drept derivare improprie sau conversiune, adică transferul bazei de la categoria verbală la cea nominală. În articolul curent vom urma accepțiunea expusă de Theodor Hristea, analizând formațiile lexicale obținute prin suprimarea afixelor reale sau aparente de la cuvinte ori forme flexionare existente deja în limbă.

3. SUBSTANTIVE DEVERBALE REGRESIVE SPECIFICE TEXTELOR-ACATIST

Într-o cercetare de proporții mai mari „Substantive deverbale în textele religioase. Valori denotative și conotative” ne-am propus identificarea substantivelor deverbale specifice textelor religioase. Corpusul materialului faptic se constituie dintr-un ansamblu de acatiste (atât în variantă electronică, cât și pe suport de hârtie), reprezentând traduceri din limba greacă, slavonă, rusă, precum și creații

autentice românești, inclusiv lucrări realizate în spațiul pruto-nistrean. În total au fost supuse analizei 59 de acatiste scrise în cinstea Mântuitorului Iisus Hristos, a Maicii Domnului și a diferitor sfinți.

Din cele 877 de lexeme formate de la o bază verbală, reperate din corpusul cercetat, deverbalele regresive reprezintă 4,21% sau 37 de unități.

Tabelul 1. ***Substantive deverbale regresive identificate în textele acatistelor analizate***

auz	dovadă	lucru	pâră	râvnă	tihnă
blestem	grai	miros	pedeapsă	rugă	trai
botez	ispită	ocară	poftă	scârbă	tremur
ceartă	îndemn	odihnă	poruncă	simț	trudă
cuget	laudă	osândă	preget	suspin	ură
cutremur	lipsă	pază	răsplată	șoaptă	vaiet
dogoare					

Cu toate că nu sunt foarte numeroase, ele nu pot fi trecute cu vederea, luând în considerare că unele dintre ele înregistrează o frecvență sporită*: laudă – 184; botez – 55; poruncă – 48; ispită – 44; lucru – 31; cuget – 26; suspin – 20; grai – 19; râvnă – 17; blestem – 16; miros – 16; odihnă – 15; poftă – 15; cutremur – 13; osândă – 13; scârbă – 11; lipsă – 8; ocară – 6; pedeapsă – 4; dovadă – 3; îndemn – 3; rugă – 3; trudă – 3; auz – 2; ceartă – 2; dogoare – 2; răsplată – 2; simț – 2; trai – 2; ură – 2; vaiet – 2; pază – 1; pâră - 1 ; preget – 1; șoaptă – 1; tihnă – 1; tremur – 1*.

În procesul de selectare a exemplelor am consultat în mod sistematic *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*[5], lucru absolut indispensabil pentru a determina dacă lexemul este format pe teren românesc sau împrumutat în forma respectivă dintr-o altă limbă. Ulterior, unitățile lexicale selectate au fost confruntate cu *Dicționarul Etimologic al Limbii Române, 2002*[4], precum și cu lista de substantive deverbale regresive (conținând 53 de exemple) afișată în *Curs de gramatică istorică a limbii române, 1991*[1],lista de 115 substantive de formare regresivă alcătuită de Al. Graur în *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române, 1954*[6]. În cazul în care cel puțin un dicționar atestă lexemul format prin derivare regresivă, acesta se regăsește în lista noastră.

4. TIPOLOGIA SUBSTANTIVELOR DEVERBALE DE FORMARE REGRESIVĂ

4.1. *Clasificarea deverbalelor regresive după grupa de conjugare a verbului-bază*

Extragerea unui nume de la o bază verbală prin derivare regresivă are loc, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, de la verbe de conjugarea I-a și a IV-a (cu

sufixul infinitival-*i* și *-î*). Formarea deverbalelor regresive de la un verb de conjugarea a II-a și a III-a este puțin productivă, fapt datorat și numărului relativ redus de verbe cuprins în aceste grupe (de exemplu,*văz*<*vedea*). În cazul substantivelor deverbale de formare regresivă analizate de noi, tabelul arată în felul următor.

Tabelul 2. ***Clasificarea deverbalelor regresive în funcție de grupa verbului de la care au fost derivate***

Grupa	**I**	**II**	**III**	**IV**		
				-i		**-î**
	1. blestem 2. botez 3. ceartă 4. cuget 5. cutremur 6. îndemn 7. laudă 8. lucru 9. preget 10. rugă 11. suspin 12. tremur 13. vaiet			1. auz 2. dogoare 3. dovadă 4. grai 5. ispită 6. lipsă 7. miros 8. odihnă 9. osândă 10. pază 11. pedeapsă	12. poftă 13. poruncă 14. răsplată 15. râvnă 16. scârbă 17. simț 18. șoaptă 19. trai 20. trudă 21. tihnă	1. ocară 2. pâră 3. ură
	13	**-**	**-**	**21**		**3**

4.2. ***Clasificarea substantivelor deverbale regresive în funcție de modalitatea de formare***

G.Lené, referindu-se la „numele de acțiune” din categoria substantivelor postverbale cercetate în lucrarea sa, distinge două tipuri de formanți lexicali: primul tip include postverbalele de gen masculin, care nu primesc *-e* final după suprimarea afixului decât în cazurile când aceasta este cerut de legile fonetice, fiind necesară o vocală de sprijin „d’appui”, al doilea tip reunește derivatele regresive de genul feminin care, întotdeauna, se formează de la radicalul verbal *+e* final. În limba română, lingviștii S.Berejan, A.Ciobanu și A.Dârul [1] disting, prin analogie cu limba franceză, două tipuri de substantive deverbale regresive: a) cu terminația în consoană după suprimarea afixului (*amestec, dezgheț, schimb*) și b) cu terminație în *-ă/-e* după suprimarea afixului (*odihnă, pază, veghe*).

Analiza exemplelor selectate de noi din corpusul de text imnografic scoate în evidență 3 tipuri de substantive deverbale, în funcție de modalitatea prin care au fost obținute: ***a) deverbale obținute prin suprimarea sufixului de infinitiv, fără adăugarea unei vocale de suport; b) deverbale care, după suprimarea sufixului de infinitiv, primesc o vocală finală; c) deverbale regresive obținute doar prin intermediul alternanței fonetice***.

<table>
<tr><td>a.</td><td colspan="3">auz, blestem, botez, cuget, cutremur, îndemn, miros, preget, simț, suspin, tremur</td><td></td></tr>
<tr><td rowspan="3">b.</td><td rowspan="2">gr.I</td><td colspan="2">gr.IV</td><td rowspan="3">Observații:

În această categorie, exclusiv, se observă fenomenul alternanței fonetice în procesul de formare a substantivului deverbal regresiv:

e>ea

certa > ceartă; pedepsi > pedeapsă

o>oa

dogori > dogoare; șopti>șoaptă
ă>a

lăuda>laudă, ocărî>ocară,

păzi>pază, văieta>vaiet</td></tr>
<tr><td>-i</td><td>-î</td></tr>
<tr><td>+ă

ceartă

laudă

rugă

+u

lucru</td><td>+ă

dovadă, ispită, lipsă, odihnă, osândă, pază, pedeapsă, poftă, poruncă, răsplată, râvnă, scârbă, șoaptă, tihnă, trudă

+e

dogoare</td><td>+ă

ocară

pâră

ură</td></tr>
<tr><td>c.</td><td colspan="3">grai <grăi; trai<trăi</td><td></td></tr>
<tr><td></td><td colspan="3"></td><td></td></tr>
</table>

4.3. ***Clasificarea substantivelor deverbale regresive în funcție de gen***

Drept continuare a observațiilor de mai sus, vom menționa că substantivele deverbale formate pe cale regresivă în limba franceză și în alte limbi romanice pot fi de gen masculin sau feminin, aceeași situație este specifică și limbii ruse, pe când în limba română, acestea pot fi de gen neutru sau feminin.

Tabelul 3. ***Genul substantivelor deverbale în limbile română, franceză și rusă***

	Masculin	**Feminin**	**Neutru**
Limba română		*grabă* *șoaptă* *veghe*	*botez* *simț* *trai*
Limba franceză	*cri* *aveu* *pleur*	*charge* *marche* *presse*	
Limba rusă	*пуск* *разброс* *заклад*	*плата* *услуга* *простуда*	

În lista substantivelor deverbale excerptate de noi din textele imnurilor religioase (acatiste) sunt incluse atât substantive de gen neutru, cât și de genul feminin, cu diferențe cantitative nesemnificative.

Tabelul 4. *Genul substantivelor deverbale regresive reperate în acatiste*			
Derivate regresive de gen neutru	1. auz 2. blestem 3. botez 4. cuget 5. cutremur	6. grai 7. îndemn 8. lucru 9. miros 10. preget	11. simț 12. suspin 13. trai 14. tremur 15. vaiet
Derivate regresive de gen feminin	1. ceartă 2. dogoare 3. dovadă 4. ispită 5. laudă 6. lipsă 7. ocară 8. odihnă	9. osândă 10. pâră 11. pază 12. pedeapsă 13. poftă 14. poruncă 15. răsplată	16. râvnă 17. rugă 18. scârbă 19. șoaptă 20. tihnă 21. trudă 22. ură

4.4. ***Clasificarea substantivelor deverbale regresive din punct de vedere semantic***

Derivatele regresive au, de obicei, un referent abstract, tendința de concretizare se manifestă sporadic în anumite contexte: *lucru, dovadă*. Din punct de vedere semantic, majoritatea substantivelor menționate supra se integrează în câteva categorii:

a) ***nume de acțiune***, desemnând în același timp procesul și rezultatul acțiunii: *blestem, botez, ceartă, cuget, cutremur, dogoare, ispită, îndemn, laudă, ocară, odihnă, osândă, pază, pâră, poftă, poruncă, răsplată, râvnă, rugă, suspin, șoaptă, trai, tremur, trudă, vaiet*;

b) ***nume de stări/sentimente***: *preget*, *scârbă, tihnă, ură*;

c) ***nume de simțuri***: *auz, miros, simț*;

d) ***fenomene ale naturii***:*cutremur*.

Dincolo de clasificările standard de ordin semantic, vom specifica valoarea unora dintre unitățile identificate de noi. Spre exemplu, lexemul ***laudă*** trebuie considerat, alături de infinitivul lung *cântare*, marcă distinctivă a textului imnografic – acatist. Or, acatistul este tocmai cântarea laudativă de proporții în cinstea lui Hristos, a Maicii Domnului sau a unui sfânt. Exemplele ***botez***și ***ispită***sunt specifice în mod preponderent limbajului religios, iar deplasarea înspre limbajul laic implică valori conotative.A se compara:

a) „*Pentru aceasta şi noi, ca cei ce suntem luminaţi cu Sfânta Taină a* ***Botezului*** *întru numele Tău cel întreit sfânt deşi nevrednici fiind, îndrăznim a-Ţi aduce această cântare de laudă...*” (Acatistul Sfintei Treimi, www.doxologia.ro, accesat 10.03.2019) cu „***Botezul*** *novicilor: Primele trageri de luptă pentru tinerii admişi la Academia Militară*” (http://www.evzmd.md, accesat 10.03.2019). Sensul care se conturează în exemplele extrase din mass-media este de inițiere și de acceptare a unor membri noi fie în rândul studenților, fie al militarilor sau al altor categorii instituționale.

b) „*O, Maică prealăudată, [...] izbăveşte de toată* ***ispita*** *şi scoate din chinul ce va să fie pe toţi cei care-ţi cântă: Aliluia!*” (Acatistul Buneivestiri, www.doxologia.ro, accesat 10.03.2019)cu„*Cea mai activă* ***ispită*** *masculină din acest sezon de la „Insula iubirii“ este, de departe, George, care până acum a reuşit să aibă în Thailanda nu mai puţin de trei relaţii*.”(https://okmagazine.ro, accesat 10.03.2019).

În cazul substantivului deverbal ***poftă***, textele religioase actualizează doar sensul negativ, spre deosebire de accepțiunea laică care este mai largă. Alte exemple se situează la granița religios-laic, înregistrând valori denotative sau conotative în funcție de contextul în care apar.

CONCLUZII

Substantivele deverbale regresive se impun în cadrul textului religios nu atât prin numărul de ocurențe, cât prin frecvență. Există o serie de controverse în legătură cu acestea, de exemplu, dicționarele încă mai oferă etimologii diferite pentru a explica formarea acestora: derivat sau împrumut.Un alt aspect care se cere a fi tratat în detaliu este clasificarea semantică a deverbalelor regresive. Prin conținutul semantic, unele dintre aceste lexeme sunt mărci distinctive ale textelor religioase. Chiar dacă nu redau, în mare parte, noțiuni fundamentale de credință, acestea participă la actualizarea sensurilor cu substrat religios, fiind de o valoare incontestabilă în arhitectura textului imnografic acatist.

BIBLIOGRAFIE:

1. BEREJAN S., CIOBANU A., DÂRUL A. Curs de gramatică istorică a limbii române. Chișinău: Lumina, 1991.
2. BRANIȘTE E., BRANIȘTE E. Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase. Editura Diecezană Caransebeș, 2001.
3. CIOBANU F., HASAN F. Formarea cuvintelor în limba română. Volumul I. București: Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1970.
4. CIORĂNESCU A. Dicționarul etimologic al limbii române. București: Ed. SAECULUM I.O., 2002.
5. Dicționarul Explicativ al Limbii Române, Ediția a II-a, revăzută și completată. București: Ed. Univers Enciclopedic, 2009.
6. GRAUR Al. Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1954. [Accesat 18.02.2019]Disponibil:https://books.google.md/books/about/%C3%8Encercare_asupra_fondului_principal_lex.html?id=KXNCAQAAIAAJ&redir_esc=y
7. HRISTEA Th. Sinteze de limba română. București: Albatros, 1984.
8. LEHMANN A., MARTIN-BERTHET F. Introduction à la lexicologie. Dunod, 1998. [Accesat 18.02.2019] Disponibil: https://fr.wikipedia.org/wiki/D%C3%A9rivation_r%C3%A9gressive#Bonnard
9. LENÉ G. Lessubstantifspostverbaux en français. Thèsepour le doctorat. UPSALA, 1899.